

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПОВНОЦІННОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ КОМПЕТЕНІЗАЦІЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Олена НІКІТІНА (Кіровоград)

У статті досліджується вплив компетентнісного підходу на формування повноцінної навчальної діяльності на сучасному етапі розвитку початкової освіти.

В статье исследуется влияние компетентностного подхода к формированию полноценной учебной деятельности на современном этапе развития начального образования.

Ключові слова: компетентнісний підхід, ключові компетентності, вміння вчитися, навчальна діяльність, молодший школяр.

Постановка проблеми. Зміни, які швидкими темпами відбуваються в соціально-економічній сфері, в духовному, моральному житті суспільства, поява різноманітних джерел інформації, зміна уявлень про загальну культуру суспільства в цілому та кожної особистості зокрема, потреба у висококваліфікованих фахівцях на ринку праці – визначає необхідність переосмислення суспільного уявлення про роль і зміст освіти в житті людини. Освіта багато в чому визначає особистісні якості кожної людини, її знання, вміння та навички, світогляд, моральні пріоритети, і, відповідно, сприяє формуванню культури. На сучасному

етапі розвитку освіти поняття компетентності все частіше вживається як її результат, як основна цінність.

Впровадження компетентнісного підходу запровадженого в кінці 90-х років ХХ ст. є однією із важливих умов модернізації вітчизняної освіти на початку ХХІ ст. За роки незалежності України в галузі освітнього законодавства було прийнято низку законів та урядових постанов, які стали підставою для розроблення та впровадження сучасного змісту освіти. Сьогодні школа ставить перед собою головне завдання – сформуванню у школяра та дорослої людини повноцінну навчальну діяльність, яка є можливою за умови оволодіння вмінням вчитися. Це вміння ефективно формується в умовах компетентнісного підходу до навчання.

Молодший шкільний вік – початок шкільного життя. Вступаючи в нього, дитина здобуває внутрішню позицію школяра, навчальну мотивацію. Навчальна діяльність стає для неї провідною. Протягом цього періоду в дитини розвивається теоретичне мислення; вона одержує нові знання, вміння, навички, тим самим створює необхідну базу для всього свого подальшого навчання. Але значення навчальної діяльності цим не обмежується, адже від її результативності залежить розвиток особистості молодшого школяра. Успішна робота, усвідомлення своїх здібностей і вмінь якісно виконувати різноманітні завдання призводять до становлення почуття компетентності – нового аспекту самосвідомості, що, поряд з теоретичним мисленням, провідні науковці вважають центральним новоутворенням молодшого шкільного віку. В цілому, компетентнісний підхід передбачає оволодіння кожним учнем навчальним матеріалом на високому інтелектуальному рівні, набуті учнем знання, вміння та навички мають стати універсальними й дати змогу дитині вчитися далі.

Аналіз досліджень і публікацій. Компетентнісний підхід в системі вищої та загальної середньої освіти є предметом наукового дослідження вітчизняних науковців І. Драча, І. Бабич, П. Бачинського, Н. Бібік, Г. Гавришак, І. Гудзик, Я. Кодлюк, О. Пометун, О. Савченко та ін. Сучасні науковці та відомі діячі в галузі початкової освіти, такі як: І. Родигіна, О. Савченко, Т. Байбара, О. Хорошковська, Н. Бібік, розглядають компетентність саморозвитку та самоосвіти, як головну, якою повинні оволодіти учні початкової школи.

Метою написання статті є розкриття впливу компетентнісного підходу на формування у молодшого школяра вміння вчитися як результату формування повноцінної навчальної діяльності та становлення його як компетентної особистості сучасного світу.

Виклад основного матеріалу. Орієнтована на компетенції освіта формувалася в 70-ті роки в Америці і стосувалася здебільшого теорії

мови. Дослідники в галузі виникнення і становлення поняття «компетенція» та «компетентність» умовно виділяють три етапи. Так, перший етап охоплює 1960 – 70-ті р.р. ХХ ст. і характеризується введенням у науковий апарат категорії «компетенція», створенням передумов розмежування понять компетенція / компетентність. Американський вчений П. Хейджер зазначає, що в цей період компетентність в освіті розуміється як проста демонстрація діяльності [8, 4].

Другий етап – 1970 – 90-ті р.р. ХХ ст. характеризується використанням категорії компетенція/компетентність у теорії й практиці навчання мови (особливо іноземної), а також професіоналізму в управлінні, керівництві, менеджменті, у навчанні спілкування; розробляється зміст поняття «соціальні компетенції / компетентності». В роботі Дж. Равена «Компетентність у сучасному суспільстві», опублікованій у Лондоні в 1984 р., дається розгорнуте тлумачення компетентності. Дослідник визначає 37 видів компетентностей, серед яких особливої уваги, на нашу думку, заслуговують: тенденція контролювати свою діяльність; залучення емоцій у процес діяльності; готовність і здатність навчатися самостійно; самоконтроль; схильність до міркувань про майбутнє: звичка до абстрагування; самостійність мислення, оригінальність; критичне мислення; готовність вирішувати складні питання; готовність використати нові ідеї й інновації для досягнення мети; знання того, як використати інновації; наполегливість; здатність приймати рішення; здатність до спільної роботи заради досягнення мети. Вважається, що вони лежать в основі компетентнісного підходу до формування навчальної діяльності [6, 281 – 296].

Третій етап охоплює кінець 80-х – початок 90-х р.р. ХХ ст. Він характеризується появою робіт А. К. Маркової (1993, 1996), де в загальному контексті психології праці предметом спеціального всебічного розгляду стає професійна компетентність. В цей період, на думку, П. Хейджера, компетентності починають практикуватися як такі, що обов'язково потребують як елементів виконання, так і оволодіння людиною певними інтелектуальними, моральними та соціальними якостями [8, 4].

Поняття «компетентнісна освіта» вперше виникло у США наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст., як результат вимог бізнесу і підприємництва щодо випускників вищих навчальних закладів стосовно їх невпевненості і браку досвіду при застосуванні знань у процесі прийняття рішень у конкретних ситуаціях [9, 8 – 10]. З 1986 року концепцію компетентісно-орієнтованої освіти було взято за основу національної системи кваліфікаційних стандартів у Великій Британії, де вона отримала офіційну підтримку уряду. В 1997 році в рамках

Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади було започатковано програму «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» [2, 9 – 12].

Більшість учених підкреслюють, що поняття «компетенція» не зводиться ні до знань, ані до вмінь, ані до навичок, під цим терміном розуміється, передусім, коло повноважень певної організації, установи або особи. Одним із результатів освіти має бути набуття людиною набору компетентностей. На міжнародній конференції, що відбулася у 2004 р., поняття компетентності трактується як здатність ефективно й творчо застосовувати знання та вміння в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях [2].

Академік О. Савченко зазначає, що тривалі наукові дискусії дали змогу вченим виокремити чотири базові характеристики поняття «компетентність», після чого розпочався відбір ключових компетентностей. Так, використання компетентності завжди відбувається у певному контексті, у конкретній навчальній ситуації; компетентність завжди є результатом; компетентність є мірою того, що індивід може зробити у конкретно визначений час; здатність індивіда користуватися компетентністю повинна бути чітко визначеною і затверджена стандартами [8, 5].

Впровадження компетентнісного підходу – це найважливіша умова, що працює на підвищення якості освіти. Під поняттям «компетентнісний підхід» розуміється спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей особистості. Державні стандарти початкової, базової та повної загальної середньої освіти в Україні підкреслюють важливість формування компетентностей, але, за твердженням науковців, у змісті освітніх галузей компетентнісна ідея презентована не завжди системно та вкрай нерівномірно. Така недосконалість компетентнісного підходу до навчання в головному документі, який визначає зміст освіти, свідчить про те, що сучасний зміст загальної середньої освіти недостатньо орієнтований на потреби сучасного суспільства, ринку праці, запити учнів для здобуття подальшої освіти.

У 1996 році у доповіді ЮНЕСКО щодо освіти для XXI століття було сформульовано чотири основні напрями розвитку освіти, які стали, по суті, глобальними компетентностями: вміння людей жити разом, вміння вчитися, вміння діяти, вміння бути. Вміння вчитися тут було проголошено як обов'язкову умову для навчання впродовж життя.

Наприкінці 90-х років Рада Європи запропонувала освітянам перелік з п'яти груп ключових компетентностей, де вміння вчитися визначалося

як базис для навчання у професійному і соціальному контекстах. Для середньої школи було визначено сім груп ключових компетентностей: грамотність, загальні навички, особистісні компетентності, ІКТ-компетентності, володіння іноземними мовами та соціальні компетентності [8, 5].

У 2005 році Європейським Союзом було визначено довідкову систему ключових компетентностей: спілкування рідною мовою; спілкування іноземною мовою; математична компетентність та базові компетентності з науки і технології; цифрова компетентність; уміння вчитися; міжособистісна, міжкультурна і соціальна; громадянська компетентність; культурна виразність [2, 12 – 13].

У словнику знаходимо таке загальне визначення поняття компетентності, як – рівень освіченості особистості, який визначається мірою оволодіння теоретичними засобами пізнавальної або практичної діяльності [1,133].

Як зазначає О. І. Пометун, компетентнісний підхід передбачає спрямованість освітнього процесу на формування ключових і предметних компетентностей особистості, результатом якого, є формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [4, 65].

Державним документом «Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів початкових школи (наказ МОНУ від 20.08.2008 № 755) *компетентність* визначено як – складне особистісне утворення, що інтегрує відповідно до вимог певної діяльності знання, уміння, навички, особистісний досвід її виконання, ставлення до процесу і результату, вона створює передумови до активних самостійних дій [10, 6]. Навчальні програми конкретизують обсяг і глибину системи освітніх компетенцій учнів. У статті «Концептуальні засади реформування початкової школи» О. Я. Савченко зазначає, що дієвий стандарт початкової освіти спрямований на формування достатньої компетенції молодшого школяра для продовження освіти в основній школі [5, 8 – 10]. Державний стандарт ґрунтується на засадах особистісно-зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти та визначає ключову компетентність як спеціально структурований комплекс якостей особистості, що дає можливість ефективно брати участь у різних життєвих сферах діяльності і належить до загальногалузевого змісту освітніх стандартів. Ключова компетенція розуміється як об'єктивна категорія, що фіксує суспільно визначений комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, які можна застосувати в широкій сфері діяльності людини.

Компетентність самоосвіти передбачає формування у дитини уміння вчитися, що в свою чергу включає сформованість в учня загальнопізнавальних, організаційних, контрольних-оцінних компетентностей. Перераховані компетентності є ключовими, адже складають основу, яка забезпечує дитині можливість подальшого навчання, розвитку, становлення її особистості [10, 5]. Набуття учнями системи знань, умінь та навичок спрямоване на формування їх компетенції. Формування змісту освіти в умовах компетентнісного підходу вимагає особистісної спрямованості. Необхідно забезпечити реальну активність школярів у навчальному процесі. Особистісна орієнтація освіти потребує змін у технологіях навчання на всіх ступенях школи. Має зростати питома вага тих технологій, які сприяють формуванню практичних навичок, пошуку й аналізу інформації, самонавчання, самоорганізації, становленню ціннісних орієнтацій, тобто тих структурних компонентів навчальної діяльності, якими має оволодіти учень аби у нього сформувалася повноцінна навчальна діяльність.

Коли ми говоримо про формування навчальної діяльності, ми маємо на увазі здатність дитини до самоосвіти, самовдосконалення, саморозвитку впродовж всього життя, що є головною ідеєю компетентнісного підходу. Проблема формування ключової компетентності «уміння учнів самостійно вчитися», нині є надзвичайно актуальною, адже фахівці в галузі початкової освіти вважають його результатом навчальної діяльності. Про важливість цього вміння говориться в «Національній доктрині розвитку освіти» (2002 р.), де зазначено: «Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя».

Українські вчені на основі вивчення зарубіжного досвіду та потреб сучасної української школи визначають таку сукупність ключових компетентностей: уміння вчитися (навчальна); громадянська; загальнокультурна; компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій; соціальна; підприємницька; здоров'язбережувальна.

У документах Ради Європи зміст ключової компетентності «уміння навчатися, вчитися» визначено як здатність виявляти послідовність і наполегливість у навчанні, вміння організувати власне навчання як індивідуально, так і в групах, зокрема ефективно управляючи часом та інформацією. Ця компетентність передбачає набуття, обробку та засвоєння нових знань, умінь і навичок, а також пошук та використання рекомендацій. Так уміння вчитися передбачає здатність використовувати набуті знання та життєвий досвід, мати на меті застосування знань, умінь

та навичок у різних контекстах.

Дослідниця О. Савченко визначає ключову компетентність «уміння вчитися» як складне інтегроване утворення, сутність і структура якого зумовлені метою його формування в контексті ідей компетентнісної освіти. Структура даної ключової компетентності включає такі компоненти: мотиваційний – ставлення і прагнення учня до навчання; змістовий – відомі і нові знання, цінності, вміння, навички; діяльнісний – способи організації виконання навчальної діяльності різного рівня складності; контрольно-оцінний – самоперевірка, самоконтроль, самооцінювання; рефлексивно-корекційний – самопізнання і самоусвідомлення своїх пізнавальних можливостей, прагнення їх удосконалювати [8, 7].

У працях О. Я. Савченко зазначено, що вміє вчитися той учень, який: сам визначає мету діяльності або приймає поставлену вчителем; проявляє зацікавленість у навчанні, докладає вольових зусиль; організовує свою працю для досягнення результату; добирає відповідні знання та способи для розв'язання задачі; виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалення; має вміння й навички самоконтролю та самооцінки [7, 6].

За твердженням провідних фахівців в галузі початкової освіти, результатом оволодіння компетентностями саморозвитку та самоосвіти випускник початкових класів сам може визначити мету діяльності, або зрозуміти і прийняти ту, що ставить вчитель. Дитині цікаво, а значить вона виявляє інтерес до навчання, докладає вольових зусиль, організовує свою працю для досягнення бажаного результату. Для вирішення поставленої задачі дитина самостійно добирає, знаходить необхідні знання, способи дій, які допоможуть їй вирішити. Компетентний випускник початкової школи виконує в певній послідовності сенсорні, розумові або практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність і прагне її вдосконалювати, а також володіє уміннями й навичками самоконтролю й самооцінки [10, 19].

Згідно із компетентнісним підходом, навчальна діяльність кожного учня на уроці повинна організовуватися таким чином, аби він був активним учасником на кожному етапі уроку, відчував важливість і значимість своєї роботи, а також міг дати оцінку своїм діям, проаналізувати отримані результати. Не менш важливим є той факт, що у дитини необхідно формувати бажання вчитися. Учень повинен захотіти вчитися, йому має бути цікаво, і, найголовніше, він повинен зрозуміти для чого він це робить. Тож, якщо у дитини буде сформована ключова компетентність – уміння вчитися, значить він буде компетентним у своїй наступній діяльності, зокрема професійній.

Висновки. Компетентнісний підхід до формування змісту освіти став новим орієнтиром сучасних шкіл України. Сьогодні перед педагогами стоїть нове завдання – сформувати у школяра в процесі навчальної діяльності вміння вчитися. Саме розвиток в особистості життєво важливих компетентностей може дати їй можливість орієнтуватись у сучасному суспільстві, інформаційному просторі, на ринку праці, подальшому здобутті освіти. Сформованість у дитини ключової компетентності «уміння вчитися» дає можливість почувати себе компетентним у процесі своєї навчальної діяльності, бути активним її учасником, відчувати значимість своєї діяльності та бачити користь результатів своєї розумової праці. Це готує дитину до дорослого життя, де вона повинна бути конкурентоспроможною, мати високі моральні та розумові цінності, мати змогу постійно самовдосконалюватися, бути достойним громадянином своєї держави.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике. – Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. – 448 с.
2. Компетентнісний підхід до формування змісту середньої освіти: досвід зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 111 с.
3. Петруненко Л. Ключові та предметні компетентності молодших школярів // Початкова освіта. – 2011. – № 24. – С. 3 – 4.
4. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. – 2005. – №1. – С. 65 – 69.
5. Проблеми переходу початкової школи на нову структуру і зміст навчання. Матеріали Всеукр. Науково-практичної конференції у м. Донецьку 2 – 3 листопада 2000 р. – Донецьк. – ВАТ «УкрНТЕК», 2000. – 318 с.
6. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. – М.: «Когито-Центр», 2002. – 396 с.
7. Савченко О. Уміння вчитися – ключова компетентність шкільної освіти // Освіта України. – 2006. – № 62 – 63. – С. 4 – 7.
8. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти // Рідна школа. – 2011. – № 8 – 9. – С. 4 – 8.
9. Сидоренко О., Чуба В. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика. – К.: Центр інновацій та розвитку, 2001. – 256 с.
10. Формування ключових компетентностей молодших школярів: самоосвіта, самооцінка, самоконтроль / За ред. Р. О. Романчук. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. – 120 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нікітіна Олена Олександрівна – аспірантка кафедри педагогіки початкової освіти та соціальної педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: навчальна діяльність молодших школярів, модернізація початкової освіти.